

PAPER DETAILS

TITLE: Imam Sâfiî ve Fikih Düşüncesinin Mezheplesmesi

AUTHORS: Ishak Emin AKTEPE

PAGES: 235-238

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/604467>

*İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin
Mezhepleşmesi*, Bilal Aybakan,
İstanbul: İz Yayıncılık 2007, 255 sayfa

Hicri 150 yılında İslâm dünyasında Mekke, Yemen, Basra, Bağdat, Şam ve Mısır'a nispetle iki ilim merkezi daha fazla ön plana çıkmış bulunmaktaydı. Bunlar, bünyesinde barındırdığı pek çok sahâbî, tâbîi ve tebe-i tabîiden nakledilen haberlerle, İslâmî bilginin gerçek mekânı olduğuna inanılan Medine ile Abdullah b. Mes'ûd ve Hz. Ali gibi sahâbîlere dayandırılan, Alkame b. Kays ve İbrâhim en-Nehaî gibi tabiilerce geliştirilen ve neticede İmam A'zam Ebû Hanîfe ile zirveye ulaştırılan bilgi birikimini elinde tutan Kûfe'dir. Bu iki şehirde her ikisi de köklü bir gelenekten gelen, teşekkül süreci yaşayan ve karşılıklı etkileşim içinde olmalarına rağmen birbiriyle mücadele eden iki farklı ekolden bahsedilebilir: Mâlikîler ve Hanefîler. İslâm dünyasının pek çok yerinde olduğu gibi bu iki beldede, kendilerini tamamen ahbarın rivayetine adanmış hadisçiler ile itikadî meseleleri tartışmaya eğilimli kelimciler de vardı. Bu ilmi atmosfer içinde doğan İmam Şâfiî, hadisçilerden aldığı derslerle başladığı ilim hayatına, İmam Mâlik'e talebelikle devam etmiş; hayatının sonlarına doğru Kûfe fakihlerinin Medine fıkıhına yönelttiği eleştirilerden etkilenerek, Medinelilerin amelinin temel düstur kabul eden eski üstadı Mâlik'e ve ahbara yeterince sarılmayarak keyfi görüş açıklamakla suçladığı Kûfelilere reddiyeler kaleme almış; eserleriyle hadisçilere belirli bir usul kazandırmıştır.

Şâfiî'nin İslâm hukukuna etkisi, özellikle son yarım yüzyılda doğu ve batıda birçok ilim adamının araştırma konusu olmuştur. Ona yönelik bu ilgi son zamanlarda oldukça artmıştır. Şâfiî'yle ilgili ardı ardına yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlanmakta; pek çok kitap ve makale yayınlanmaktadır. Erken dönem İslâm hukuk biliminin gelişimiyle yakından ilgilenen Bilal Aybakan'ın *İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi* adlı çalışmasında da bir yandan Şâfiî'nin hayatı, düşünce yapısı ve geçirdiği fikrî dönüşüm anlatılırken, diğer yandan Şâfiîliğin teşekkül süreci ve önemli simaları tanıtılmaktadır.

Eser, önsöz, giriş, beş bölüm, sonuç, bibliyografya ve indeksten müteşekkildir. Giriş'te (s. 15-17) Emevî iktidarı ile sahabe kuşağının İslâm toplumunun

düşünce yapısına etkisinin giderek teorik bir temele oturtmaya çalışıldığı, sındaki pek çok ilim merkezi iç içe geçerek akla daha fazla inisiyatif tanıyan bir kültürün yaygın olduğu Emevî Abbâsîlerle birlikte yazılı kültürün ideolojisi haline geldiği, mihne-i Şâfiî'ye (Mu'tezile ve Hanefîler) karşı çıktığı belirtilmiştir. Abbâsîlerin diğer taraftan fıkıh çevrelerinin mezheplerin toplum nezdinde yerlerini ispata çalıştıkları vurgulanmıştır.

Birinci bölümde (s. 21-51) İmam Şâfiî'nin hayatı, diğer ricâl ilmi literatüründen yararlanılarak incelenmiştir. Özellikle çelişik rivayetler arasında tercihen Şâfiî'nin hayatını özetle şöyle anlatılır: Gazze'de doğmuş ve iki yaşında Medine'ye gelmiş, burada on yaşında vefat etmiştir. Burada hayatı için birçok rivayet ile tanışmıştır. Ayrıca İbn Uyyûn ile tanışmıştır. Farklı nakiller olmasına rağmen Mâlik'ten ders almaya gitmiş, 179-184 yılları arasında Yemen'e bağlantısını koparmamış, zaman zaman Bağdat'a gitmiş, 184 yılında Necran'da iken vefat etmiştir. Tutuklanmış ve Rakka'ya getirilerek hapsiyle cezalandırılmıştır. Burada derslerine devam etmiş, eserlerini yazmış ve *el-Hücce* adlı eserlerini telif etmiştir. Şâfiî, onun vefatından sonra Bağdat'tan getirdiği eserleri incelediği, Bağdat'a gitmiş, iki yıl kaldıktan sonra yeniden Bağdat'a yolculuk yapmış, eski mezhebinin teorik altyapısını görüşlerini gözden geçirip bugünkü *Risâle*'yi yeniden oluşturmuştur. Bu bölümde Şâfiî'yi inceleyen 49 mü

"Düşünce Yapısı ve Usul A" (s. 90) Şâfiî'nin düşünce yapısının

vahyin ayrılmaz parçası olarak benimsemek ve nasları şahsi reylerle değil, Arap dilinin gerektirdiği şekilde anlamak olarak tavsif edilmiştir. Yorum anlayışına hakim unsurlar, dil, bağlam ve mantık olarak üç başlıkta incelenmiştir. Dillerin en zengini olan ve Kur'an'ın kendisiyle indirildiği Arapça'yı bilmek ilk esastır. Şâfiî yıllar yılı Arap boyları arasında kaldığı için nasların bağlamı konusunda da eşsiz bir bilgi birikimine sahiptir. En güçlü yönü ise verileri mantıki bir tutarlılık içinde maharetle kullanmasıdır (s. 62). Yazara göre Şâfiî'nin temel amacı nasları doğru yorumlamak ve keyfi yorumlara set çekmektir (s. 63). Bu itibarla Şâfiî, hadisçilerden aldığı malzemeyi işlemiş ve onlara bu verilerin nasıl kullanılacağını öğretmiştir. Şâfiî, kelimeleri riskli bir alan olarak görmüş, özellikle Mu'tezile'nin kelimeler tarzından rahatsızlık duymuştur. Kulun vazifesini Allah'ın rızasını celbedecek amelleri işlemek olarak vazedip, kelimeler metoduyla Allah hakkında konuşmayı haddi aşma olarak algılamıştır (s. 66).

Bu bölümde Şâfiî'nin teorik fıkıh düşüncesinin kısa bir tasviri yapılmıştır. Yazarın tespitlerine göre Şâfiî, dini bilginin, Kitap ve Sünnet'te yer alan haber, icma ve kıyas ile elde edileceği kanaatindeydi. Bir başka yerde ise asıl kaynakları Kur'an, Sünnet, sahâbî kavli ve icma olarak belirlemiş; bunlara kıyas yoluyla neticeye varılabilmesini de kabul etmiştir. Resûlullah vahiy aldıktan sonra sıradan bir beşer olmaktan çıkmıştır. Yazarın ifadesiyle "Resûlullah'ın sünneti, Şâfiî'nin düşüncesinin mihverini teşkil eder" (s. 77). O, Kur'an'ın tahrifinin önündeki en büyük engeldir. Şâfiî'nin ana mücadelesi haber-i vahidleri reddedenlere karşıdır. Çelişkili oldukları ya da amel-i ehl-i Medine'ye uymadıkları ileri sürülerek hadislerin reddedilmesini eleştirmiştir. İcma konusunda ise yazar, Şâfiî'nin, fukahânın icthada dayalı icmasını fiilen mümkün görmediğini; icmanın ancak dinin temel konularında ve bütün müslümanları kapsayacak tarzda olabileceğini savunduğunu ifade etmiştir. Şâfiî, icthad ile kıyası özdeşleştirmiştir. Medinelilerin icması ile istihsanı reddeden Şâfiî, yazarın tespitine göre sahâbî kavlini ise merfû hadis yoksa önemsemmiştir.

"Fıkıh Düşüncesi" başlığı altındaki üçüncü bölümde (s. 93-148) öncelikle Şâfiî'nin mezheb-i kadîmi incelenmiş ve onun (1) ehli-i hadisle olduğu 179-184 arası; (2) Irak fıkıh birikimiyle tanıştığı 184-195 arası ve (3) kadîm görüşüne son şeklini verip Irak fıkıhıyla hesaplaştığı 195-199 arası şeklinde üç evreye ayrıldığını belirtilmiştir. Bunları takiben Şâfiî, Mısır'da eski mezhebin-den kopup, mezheb-i cedîdini oluşturmuştur. Bu bölüm içerisinde Şâfiî'nin yeni görüşlerini içeren eserlerle bunlara yapılan eleştirilere de değinilmiş; söz konusu dönemde Şâfiî'ninkiler dâhil telif edilmiş pek çok eser, kaynaklardan tespit edilerek aktarılıp, tanıtılmıştır (s. 112-148).

Dördüncü bölümde (s. 151-198) Şâfiî'nin fıkıh düşüncesinin mezhepleşmesi ele alınmış; bu düşüncenin hadis bilginleri tarafından yayıldığı ifade edilmiştir. Talebeleri kavli-kadîm dönemi (Za'ferânî, Kerâbisî, Ebû Sevr, Ahmed b. Hanbel) ve kavli-kadîm dönemi (Büveytî, Müzenî, Rebî' b. Süleymân,

Humeydî, Harmele b. Yahya, Sadefî) diye ikiye ayrılmış, hak hebin Büveytî, İbn Süreyc ve tartışılmış ve mezhepleşmenin (s. 161-162). Bunların ardından alınmış; Enmatî, Mervezî ve İleşmeye katkısı ayrıca incelenen faaliyetleriyle ya da bu fakihler yayıldığı şeklindeki iki teze at sonra Horasan'da ikinci bir merkez mezhep aktarımında Cüveynî, Rafî'î ve Nevevî'nin b

Beşinci ve son bölümde (s. mezhep ıstılahları, öne çıkan Şa da bilgiler sunulmuştur. Burac Şaşı, Ebû Zeyd el-Mervezî, İbn Mâverdi, Şîrâzî, Cüveynî, Gazz

Netice itibarıyla son yıllar Şâfiî ve mezhebi hakkında bu çelişkili rivayetleri de tartış Şâfiî'nin usul ve fıkıh düşünces fukahasını tanıtmayı, mezhebin önemli bilgiler sunmaktadır. B zahiri anlamına tahsis edip, menfi etkisi olup olmadığı kor Şâfiî'nin eserlerinden bahsedil Risâlenin Şeybanî'nin *el-Hücce* dan olduğu kaydedilmektedir dan seçki yapmış değil, sadece yazmıştır. Yine *İhtilâfu Ebî Ha* eserinden seçilen örneklerle ver (s. 134). Doğrusu Şâfiî, Ebû Yû tir. *İhtilâfu Mâlik ve's-Şâfiî* Risâ ise müellif, Şâfiî tarafından eleş tedir. Gerçekte ise bu örnekler rı olmayıp Iraklılardır.